

**ВІЙСЬКОВО-ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ПОЛЬСЬКОГО ДОСВІДУ**

У статті здійснено соціально-філософський аналіз військово-правового виховання військовослужбовців Збройних Сил України в сучасних умовах з урахуванням досвіду трансформації Збройних Сил Республіки Польща.

Значна увага зосереджена на розгляді сутності, змісту і методів військово-правового виховання та його системного характеру. Розкрито особливості взаємодії військових і релігійних структур України, специфіку виховного процесу з віруючими військовослужбовцями, охарактеризовано роль військово-релігійної служби у військово-правовому вихованні воїнів.

Серед завдань націє- й державотворення, розбудови демократичного суспільства, економічного реформування і духовно-гуманітарного поступу української нації вагоме місце посідають завдання, пов'язані з процесами формування духовних, патріотичних, моральних і військово-етичних цінностей особового складу Збройних Сил та інших військових формувань України. Тривалий час унаслідок багатьох причин при формуванні свідомості воїнів такі поняття, як духовність, духовно-гуманітарне сприйняття, релігійні вірування, офіційно не використовувалися у виховній роботі з військовослужбовцями.

Українська Армія – це частина нашого суспільства, і всі процеси, які відбуваються в ньому, прямо впливають на морально-психологічний стан наших військовослужбовців. Сьогодні у війська приходить поповнення, значна частина якого, на жаль, увібрала в себе негативні риси сучасного українського суспільства і в тій чи іншій мірі схильна до протиправної діяльності. Серед особового складу Воєнної організації України збільшилася кількість віруючих військовослужбовців, що породило необхідність подальшого вдосконалення виховної роботи, пошуку ефективних форм і методів для виконання службово-бойових завдань. На особливу увагу заслуговує й проблема військово-правового виховання в умовах АТО, реформування Збройних Сил у контексті євроатлантичної інтеграції.

Реалії сучасного життя засвідчують, що разом з волонтерством, бажанням допомогти армії в суспільстві з'явилися й антиармійські настрої. Частина молоді не бажає служити у Збройних Силах України, ухиляється від мобілізації. З'явилася тенденція до зменшення конкурсу при вступі у військові навчальні заклади. Як явище суспільної психології і суспільної

свідомості, останнє відображає тенденції розвитку думок, поглядів, інтересів, емоцій, почуттів, які формуються під впливом ряду причин, що зумовлюють негативне ставлення частини людей до армії. Причинами цього є і події в Криму та на сході України й ті втрати, які мають Збройні Сили; необ'єктивне, а іноді й тенденційне висвітлення проблем армії в ЗМІ; складність і неоднозначність сприйняття соціальних проблем в армії; негативні явища в армійському середовищі та інші.

У формуванні сучасних Збройних Сил України найважливішим завданням є формування ідеалу активного, вірного та відданого народу України воїна, для якого характерні розвинений інтелект, професіоналізм, здатність ефективно вести бойові дії, непохитність духу, патріотизм, дисциплінованість, вірність кращим бойовим традиціям, психологічна стійкість. Він має шанувати національні святині й символи, вітчизняну історію та культуру [2, с. 20]. Саме такі світоглядні орієнтири мають бути покладені в основу військово-правової роботи, становлення духовності військовослужбовців Збройних Сил України (ЗСУ). Формування свідомого захисника Вітчизни з активною громадянською позицією, високими морально-правовими та бойовими якостями і, найважливіше, з почуттям патріотизму – засадничі принципи системи військово-правового виховання.

Донедавна побутувала думка, що необхідний рівень морально-бойового потенціалу ЗСУ можливо створити шляхом психологічного (чи морально-психологічного) забезпечення діяльності військ, а дехто вважав, що виховна робота у війську взагалі не потрібна. Гадаємо, що такі й подібні погляди зумовлені насамперед нерозумінням того, що таке особистість, у чому полягає специфіка бойової діяльності військ. Особистість військовослужбовця як духовної істоти потребує не тільки певного рівня соціально-побутових умов комфортності, а й достатніх правових, політичних, культурно-духовних спроможностей для реалізації свого потенціалу.

Невід'ємною складовою воєн і військових конфліктів у сучасних умовах є інформаційно-психологічна війна. Остання, на думку Мартіна Лібіки, "має суттєві відмінності від звичайної війни, спрямованої на фізичне придушення противника. Вона повністю безконтактна. Її сутність – вплив на суспільну свідомість таким чином, щоб керувати людьми і змусити їх діяти проти своїх інтересів. Завдання інформаційної війни – це не знищення фізичної сили, а знищення соціуму" [6, с. 27]. Невипадково у збройних силах провідних країн світу з'явилися посади офіцерів, які професійно займаються технологіями й прийомами інформаційних воєн.

Зростаюче значення інформаційно-психологічного фактора при веденні збройної боротьби пояснюється тим, що "об'єктами впливу в інформаційній війні є засоби розвідки, управління військами та зброєю, комп'ютерні мережі та засоби телекомунікації, населення й особовий

склад збройних сил" [10, с. 20]. Це потребує зміцнення й оздоровлення морально-психологічного клімату у військових колективах, використання духовного та виховного потенціалу, розвитку культури та духовності, удосконалення системи військово-правового виховання.

Військово-правове виховання – це об'єктивно зумовлений процес систематичного й цілеспрямованого впливу на свідомість, почуття і волю військовослужбовців, спрямований на формування у них чітко визначеного спектру й рівня морально-правових і бойових якостей, необхідних для успішного функціонування армії та виконання нею своєї особливої місії щодо захисту кордонів і цілісності України в мирний і воєнний час. У процесі військово-правового виховання формуються такі духовні якості військовослужбовців, які необхідні воїнам завжди, особливо при виконанні завдань у бойових умовах. Це патріотизм, стійкість, мужність і відвага, готовність і здатність військовослужбовців за будь-яких умов – чи то в повсякденній службі підтримання бойової готовності чи в бойовій ситуації – виконати свій конституційний обов'язок.

Однією з найважливіших проблем в системі підготовки фахівців з виховної роботи, виявлених науковцями Гуманітарного інституту НУОУ ім. Івана Черняхівського в НДР "Лідер" (2011–2012 рр.), є потреба посилення культурологічної, правової та військово-професійної складової. Ці висновки зроблені на підставі усвідомлення ускладнення геополітичної ситуації в світі; ідейно-політичної, культурологічної, релігійної ситуації в Україні; аналізу світоглядних, морально-психологічних та професійних якостей сучасного військовослужбовця та необхідності їх врахування у виховній роботі [1, с. 148–149].

Такі висновки підтверджуються також аналізом системи виховної роботи в збройних силах країн НАТО, на пострадянському просторі – Республіки Білорусь (РБ), Російської Федерації (РФ), Республіки Казахстан та ін. Так, діяльність органів з виховної роботи у ЗС РБ спрямована на виховання патріотизму та професіоналізму військовиків, ґрунтується на засадах державної ідеології, має безумовну підтримку і є складовою загальнодержавної системи ідеологічної роботи. Білоруський досвід засвідчив, що після створення органів з ідеологічно-виховної роботи, відповідної державної підтримки та всебічного забезпечення цієї діяльності, ЗС РБ у своєму розвитку досягли значних успіхів і за рівнем боєготовності на сьогодні посідають одне з провідних місць серед країн СНД. Цьому сприяли досягнуті за останні роки високий рівень морально-психологічного стану та іміджу ЗС РБ [1, с. 149–151].

Вивчення реальної практики військово-правового виховання у ЗС України засвідчує гострий дефіцит демократичних форм і методів виховного впливу. З одного боку, — це наслідок тривалого "досвіду" адміністративно-авторитарного мислення і виховання, а з другого, — результат невміння жити і працювати в умовах розширення і поглиблення

демократії. Унаслідок цього у військових навчальних закладах, військових частинах стали типовими прояви бюрократичного стилю в діяльності суб'єктів виховання. Форми його різні, найбільш поширеними серед них є: надмірна регламентованість і заорганізованість виховних заходів; "валовий" підхід до виховної роботи та неувага до індивідуальної роботи з підлеглими; слабка активність у пошуку нових форм і методів виховної роботи; недооцінка активності воїнів і військових колективів та слабкість опори на громадську думку; авторитарний, командно-наказовий стиль діяльності частини командирів та невміння переконувати підлеглих; суб'єктивність, а іноді й несправедливість оцінки дій військовослужбовців, страх і небажання змін [5].

При організації процесу військово-правового виховання необхідно враховувати і той факт, що основний контингент Збройних Сил сформувався в умовах мирного життя. Більшість військовослужбовців уважали, що збереження і зміцнення миру не потребують жодних зусиль. У результаті цього молоді притаманні елементи безпечності й недооцінки реальної військової небезпеки. Останні події в Україні на практиці засвідчили хибність таких поглядів. Тому сьогодні як ніколи потрібен активний пошук науковців, практиків, політиків щодо шляхів виходу із соціальної інерції, байдужості. Мета цих пошуків – знайти ефективніші стимули впливу на особистість та створення якісно нового механізму її активізації.

Органічною складовою військово-правового виховання є патріотизм, адже зміцнити, розвинути й захистити демократичну, правову державу, яка б увійшла повноправним суб'єктом до європейської спільноти можуть громадяни, які люблять свій народ, свою країну, готові самовіддано захищати і розбудовувати її, мають розвинене почуття гідності, сформовану національну свідомість, гуманістичну мораль, знають свої права й свободи та вміють цивілізовано їх обстоювати. Почуття патріотизму, національної гордості громадян не виникають самі по собі, вони прищеплюються з дитячих років. Таке виховання здійснюється на основі рідної мови, історії, культурних надбань свого народу, його звичаїв, традицій.

Ефективність військово-правового виховання значною мірою залежить від рівня педагогічної майстерності, гуманності, моральної привабливості, інтелектуального багатства суб'єктів військово-правового виховання. Тому на виховну і соціально-психологічну роботу слід призначати офіцерів, які особистим прикладом підтверджують свої переконання, уміють аналітично мислити, слухати й переконувати людей, добре підготовлених загалом – здатних теоретично й практично професійно вирішувати сучасні проблеми. До підвищення ефективності військово-правового виховання слід активно залучати філософів, психологів,

релігієзнавців, істориків, юристів, педагогів, політологів та інших необхідних спеціалістів.

При здійсненні військової реформи постає проблема взаємодії військових і релігійних структур України. Факт наявності військово-капеланських служб у багатьох країнах, особливо в арміях держав-членів НАТО, і характер виконуваних ними завдань засвідчує, що вони не тільки займаються задоволенням релігійних потреб, а й включені в систему ідеологічного та психологічного впливу на весь особовий склад військ, незалежно від світоглядної орієнтації кожного. Релігійне виховання інкорпороване в систему бойової і морально-психологічної підготовки військовослужбовців і підпорядковане основному завданню – підтриманню високого духовно-психологічного потенціалу військ.

Нині здійснюється певна організація взаємодії органів виховної роботи військових формувань України з релігійними організаціями шляхом використання різних варіантів нештатного духовно-релігійного забезпечення віруючих військовослужбовців. Такий досвід вже напрацьовано практично всіма військовиками України з Українською Православною Церквою Київського Патріархату, з Українською Греко-Католицькою Церквою.

Напрями виховного процесу з віруючими військовослужбовцями передбачають: співпрацю з релігійними організаціями різних віросповідань; організацію взаємодії з релігійними організаціями, які займають конструктивну позицію; духовно-гуманітарну просвіту військовослужбовців; духовне-моральне виховання військовослужбовців; виконання душпастирями специфічних обов'язків [4, с. 366].

Оскільки чинним законодавством поки що не встановлено обов'язків держави щодо задоволення потреб військовослужбовців, пов'язаних з їхніми релігійними уподобаннями, відправлення релігійних потреб віруючими військовослужбовцями повинно здійснюватися в культових закладах, поза місцем дислокації військових частин. Разом із тим, релігійні переконання військовослужбовців не повинні впливати на визначення розпорядку дня в підрозділі, порядок і черговість несення служби, а носіння релігійної символіки – порушувати статутної військової форми одягу, становити перешкоди або ослаблювати ефективність і безпеку дій воїнів при використанні зброї та бойової техніки.

Проаналізувавши проблему військово-релігійних відносин в Україні і світі загалом, вітчизняний дослідник С. Здіорук цілком слушно зазначає, що в найближчій перспективі з низки причин, а саме: правових, суспільно-політичних, економічних, релігійних та інших гуманітарних; загрози перенесення у Воєнну організацію України міжконфесійних і міжцерковних конфліктів; нестабільності відносин суб'єктів політики та державної влади з релігійними організаціями, що виявляється у

політизації українських церков і релігійних організацій, уведення інституту військових капеланів неможливе, але доцільне [4, с. 415].

Удосконалення системи військово-правового виховання на сучасному етапі реформування Збройних Сил України неможливе без урахування досвіду закордонних армій. У США, Німеччині, Данії, Франції, Польщі та інших країнах військово-правове виховання офіцерів та інших категорій військовослужбовців, було й залишається в центрі уваги та особливого піклування з боку держави. Прагматичні установки і продумана система військово-правового виховання дозволяє цим країнам досягати підготовки військовослужбовців відповідно до вимог військової справи.

Так, на сьогодні реформування ЗС Республіки Польща здійснюється на підставі "Рекомендацій щодо трансформації Збройних Сил Республіки Польща в 2009–2018 роках". Основні їхні цілі притаманні арміям більшості країн світу та спрямовані на досягнення високої бойової готовності (особливо тих структур, що визначені до участі в Силах реагування НАТО); удосконалення системи управління; збільшення співвідношення бойових до підрозділів забезпечення, укомплектування сучасними ОВТ; удосконалення системи військово-правового виховання тощо.

Для запобігання масових звільнень військовослужбовців підвищується грошове забезпечення, розширюються перспективи службового зростання і розвитку особового складу, посилюється його соціальна захищеність, продовжується робота реформування пенсійного забезпечення. Виходячи з підходів щодо забезпечення оборонної достатності, визначена чисельність Війська Польського становить 120 тис. штатно-посадових одиниць. На початок 2013 року в ЗС Польщі було 23,5 тисячі офіцерів, 43,2 тисячі хорунжих і сержантів, 48,8 тисячі рядових. Але при цьому населення Польщі – майже 38 млн чоловік, протяжність її кордонів майже вдвічі менша за українську, а сама країна є членом блоку НАТО, тобто може у випадку необхідності розраховувати на міжнародну систему гарантії безпеки [7, с. 51]. Як визначають експерти Аналітичної групи "Beostrategy", Республіка Польща за військовими витратами і модернізацією збройних сил випереджає такі країни, як Чеська Республіка, Румунія, Угорщина та Словаччина. А це робить її найбільш впливовим із військової точки зору гравцем у Східноєвропейському регіоні. Значно впливає на ефективність військово-правового виховання й увага держави до військовослужбовців, які брали участь у миротворчих операціях.

Військове керівництво країни ініціювало прийняття окремого закону, який гарантує соціальний захист цієї категорії громадян. Так, 19 серпня 2011 року парламент Польщі ухвалив закон "Про ветеранів, які брали участь у діях за межами країни". Він, зокрема, встановлює День ветерана, визначає статус таких осіб, соціальні гарантії та засади їхнього надання, обов'язки органів державної влади. Крім того, у Польщі запроваджена система пілг, якими користуються особи зі статусом "ветеран" чи

"поранений ветеран". Поранені, наприклад, мають право на компенсацію вартості наданих медичних послуг та інше; безоплатне отримання необхідних ліків, дофінансування вартості медичних виробів, надання позачергової безкоштовної психологічної допомоги собі та членам родини тощо. Серед інших пільг, які мають поранені,— пенсійні виплати по інвалідності, 50 % знижка за користування транспортними засобами міської комунікації та 63 % – за проїзд у загальнодержавних пасажирських автобусах і потягах [3, с. 44].

Основними чинниками, що впливають на соціальний захист військовослужбовців стали вступ Польщі до НАТО, ЄС та ухвалення закону "Про службу професійних військових".

Важливе місце у військово-правовому вихованні військовослужбовців Збройних Сил Республіки Польща займає військово-релігійна служба. Військово-церковна служба завжди була постійним атрибутом польської армії, що зумовлено високою релігійністю суспільства. У Збройних Силах Польщі відправлення релігійних обрядів традиційно входило до переліку обов'язкових заходів. Ще у 1690 році сеймом були засновані 36 посад капеланів для піхоти й кавалерії. Вони повинні були формувати патріотизм і виховувати воїнів за допомогою проповіді та особистого прикладу. Після набуття Польщею незалежності у 1918 році в армії була впроваджена пасторська служба, а у 1919 році постановою Ватикану засновано польське польове єпископство. Істотні зміни в життя католицької військово-церковної служби вніс закон "Про ставлення держави до римсько-католицької церкви" від 17 травня 1989 року, третій розділ якого "Військово-церковна служба і військова служба духовних осіб" надав церкві великі права й широку автономію. На основі цього закону, а також Закону "Про гарантії свободи совісті і віросповідання". Головне управління виховної роботи Війська Польського підготувало Директиву № 10 від 1 березня 1990 року, у якій конкретизувало виконання вимог нових законів. У ній, зокрема, зазначається, що армія підтримує принцип свободи совісті та віросповідання при збереженні світського характеру виховного процесу. Військово-правове і громадянське виховання в армії є складовою політики держави у сфері виховання. З цього моменту всім військовим, які перебувають на дійсній службі, були гарантовані свобода у відправленні релігійного культу, можливість мати в казармах предмети культу, молитися в індивідуальному порядку, слухати передачі богослужінь по радіо і дивитися їх по телебаченню. Військовослужбовець тепер може брати участь у богослужіннях у недільні та святкові дні поза територією військових частин, якщо це не суперечить виконанню військового обов'язку.

У 1991 році Міністерство національної оборони прийняло рішення про надання Польській автокефальній православної церкві права мати своїх військових капеланів. Створення інституту православних священників у

польських збройних силах передбачено законом про відносини між державою і Польською автокефальною православною церквою, що був прийнятий того ж року. Наприкінці 1993 року міністр національної оборони підписав наказ про створення у Війську Польському ординаріата – православної військово-церковної служби. У січні 1995 року міністр національної оборони Польщі затвердив положення про пастирську діяльність у збройних силах євангелічної церкви зі створенням євангелічної військово-церковної служби. Пастирською діяльністю у Війську Польському займається понад 200 капеланів [8, с. 12]. Таким чином, як слушно зазначає професор М. Требін, у Польщі створено струнку систему військово-церковної служби, яка охоплює всіх військовослужбовців, незалежно від їхнього віросповідання [9, с. 267]. Військовим священикам забезпечено прямий доступ до командування військових частин і контакту з воїнами на території військових частин і гарнізонів. Командування зобов'язане співпрацювати з капеланами при організації зустрічей з військовослужбовцями напередодні та під час релігійних свят.

Відповідальність за дотримання законів про свободу віросповідання покладено на командирів військових частин. Без участі капеланів не обходиться жодна значна подія в житті армії – урочисті збори з приводу державних свят і ювілеїв, покладання вінків на могили загиблих воїнів, прийняття присяги і проводи звільнених військовослужбовців. Вони освячують бойові прапори, нові казарми, організують молебні з нагоди Нового року та інші заходи. Священнослужителі мають вільний доступ не тільки в казарми і шпиталі, але й у родину військовослужбовців. Широко практикується богослужіння в ході навчань: основним напрямком діяльності капеланів Війська Польського є виховання громадянина – захисника Вітчизни.

Отже, військово-правове виховання як складний, багатогранний соціальний феномен потребує насамперед його соціально-філософського осмислення, що сприятиме вдосконаленню системи виховання військовослужбовців Збройних Сил України на сучасному етапі їх реформування відповідно до вимог військової практики з врахуванням досвіду закордонних армій, у тому числі Збройних Сил Республіки Польща. Створення ефективної системи військово-правового виховання в сучасному українському війську не самоціль, а важлива умова успішного виконання конституційного обов'язку Збройними Силами України перед народом – надійно захищати свою Вітчизну, бути в стані бойової готовності, котра гарантує надійну відсіч будь-якому агресору.

Список використаних джерел і літератури

1. Актуальні питання ідеології та ідеологічної роботи в українському війську : монографія / Алещенко В. І., Баранівський В. Ф., Кобзар А. О., Кривець Л. В.; під заг. ред. В. Ф. Баранівського.— К. : "Золоті ворота", 2014.— 282 с.
2. Алещенко В. І. Проблеми реалізації духовного потенціалу на сучасному етапі розвитку Збройних Сил України / В. І. Алещенко // Наука і оборона.— 2005.— № 4.— С. 19–24.
3. Басараб С. Обличчям до військових / С. Басараб // Військо України.— 2014.— № 12.— С. 40–45.
4. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні ХХІ століття : монографія / С. І. Здіорук.— К. : Знання України, 2005.— 552 с.
5. Корженко В. В. Філософія виховання: зміна орієнтацій : монографія.— К. : Вид-во УАДУ, 1998.— 324 с.
6. Лібікі М. Що таке інформаційна війна? / Мартін Лібікі // Військо України.— 2014.— № 4.— С. 26–27.
7. Олександров С. Збройні Сили Польщі: акцент трансформації / С. Олександров // Військо України.— 2013.— № 7–8.— С. 49–55.
8. Реутов А. Военные священники в Польше / А. Реутов // Зарубежное военное обозрение.— 1996.— № 4.— С. 9–14.
9. Требін М. П. Армія та суспільство: соціально-філософський аналіз взаємодії в умовах трансформації : монографія.— Харків : Видавничий Дім. "ІНЖЕК", 2004.— 384 с.
10. Чепков І. Б. 11 тенденцій / І. Б. Чепков, П. І. Нор // Оборонний вісник.— 2014.— № 7.— С. 18–23.

Walerij Fedorenko. Wychowanie wojskowo-prawne żołnierzy zawodowych Sił Zbrojnych Ukrainy w kontekście doświadczeń Rzeczypospolitej Polskiej.

Artykuł zawiera analizę filozoficzną wychowania wojskowo-prawnego żołnierzy zawodowych Sił Zbrojnych Ukrainy ze względu na doświadczenie transformacji Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. Autor skupia szczególną uwagę na analizie istoty, treści, struktury, zasad, metod wychowania wojskowo-prawnego i jego systemowym charakterze. Ujawnione są cechy reformy sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej i systemu wychowania, również uwagę skupiono na roli służby wojskowo-religijnej w wojskowo-prawnym wychowaniu żołnierzy zawodowych.

Volodymyr Fedorenko. Military and Legal Education of the Servicemen of the Ukrainian Armed Forces in the Context of Experience of the Republic of Poland.

The article offers social and philosophical analysis of military and legal education of the servicemen of Armed Forces of Ukraine under current conditions taking into account the experience of Polish Armed Forces transformation. Much prominence is given to the essence of the content, structure, principles, methods of military and legal education and its system character. Peculiarities of cooperation among Ukrainian military and religious institutions and specific nature of training religious servicemen are disclosed. The role of military and religious service in military and legal education is characterised.